

KMETSKI ODNOSI NA POLUOTOKU PELJEŠCU U SVJETLU JEDNE PARNICE IZ 1741. GODINE

Frano Glavina

Nekoliko uvodnih napomena

Do 1326. godine poluotok Pelješac se uklapa u povijest Zahumlja, a preko njega i u prošlost zetske, raške, hrvatsko-ugarske i bosanske države, kojima je u srednjem vijeku pripadao.

Stonskim ratom, kako se poluotok nekada nazivao, vladaju Bribirci do 1322. godine, a nakon pada Mladena II. Pelješac se našao u posjedu braće Branivojevića, koja su se za bosanskog prodora prema moru osamostalila. U borbi s njima Dubrovčani su, uz pomoć bosanskog bana Stjepana II. Kotromanića, 1326. godine zauzeli Pelješac.¹ Tako je od 1326. Pelješac dijelio sudbinu Dubrovnika.

Potsjetit ćemo kako se na to područje odnosilo dubrovačko normiranje odnosa u agraru.

Veliko vijeće 1. svibnja 1333. odlučilo je da se Pelješac, poput broda, podijeli na 24 karata, i da od tih karata tri dadu pučanima.² Zemlja se razdijelila na 30 desetina (decena), a svaka se desetina dijelila na deset dijelova, tako da je Pelješac (bez Stona) bio podijeljen na 300 dijelova.

Skup odredaba o diobi novostecenog Pelješca možemo, u svojoj skupnosti, smatrati agrarnom konstitucijom, čija su temeljna načela da nitko ne smije imati posjed u tom kraju ako nije građanin dubrovački, a da nitko ne smije raditi u toj novoj stečevini ako nije kmet dubrovački.³

Vijeće umoljenih 20. prosinca 1360. zaključilo je da svakog domaćina (pater familias) plemićkih i izabranih građanskih obitelji zapadne na Pelješcu jedan dio. Svakog člana tih obitelji koji su imali zakonitu dob, a nisu bili glava kuće, zapast će pola dijela a maloljetne članove četvr-

¹ V. Trpković, Oko »ustupanja« Stona i Pelješca Dubrovčanima (1320—1333), *Istoriski glasnik*, Beograd 1/1963, 39-60. Osvrt J. Sidak, *Historijski zbornik*, XVII (1964), 507-508; J. Lučić, Pelješac od dolaska Slavena do potpadanja pod vlast Dubrovačke republike, *Pelješki zbornik* 2, u tisku.

² A. Solovjev, *Liber Omnium Reformationum*, pag. XXV, Cap. 1, str. 137.

³ *Libri reformationum*, Monumenta Ragusina, sv. I, 390; Prema dubrovačkom pravu, seljak koji stanuje u kući gospodara i na njegovom imanju i uživa vrt, a za uzvrat mora raditi na carini — zove se kmet. Narod Pelješca i ostalih dijelova Dubrovačke republike ovaj odnos nazivao je kmetskim, a u dokumentima se talijanski prevodio sa »contadino«, što je prema službenoj terminologiji Austrougarske u Dubrovniku značilo kmet, a u ostaloj Dalmaciji seljak. (E. Smirić, Službena terminologija Talijansko-Srpska ili Hrvatsko-Njemačka, Zagreb 1904, 211).

tinu dijela.⁴ U Stonu pučani nisu imali dijela, dok su na ostalom poluotoku vlastela dobila 87,5% zemljišta, a pučani 12,5%.⁵

Ovom razdiobom starosjedioci su ostali bez zemlje, pa im je ostalo da biraju: postati kmetovi ili seliti s rodnog ognjišta. Unutar granica svoje kontrate (teritorijalno-administrativne jedinice, predjela) mogli su težaci birati gospodara, ali na način da na jedan zemljišni dio može doći samo jedna težačka obitelj. Tako je odlučilo Veliko vijeće 1335. da bi osiguralo podjednaku raspodjelu radne snage na poluotoku. Ako bi po namirenju svih dijelova sa po jednom težačkom obitelji preostalo slobodnih obitelji, one su mogle birati gospodara čiji će biti kmetovi, ali samo unutar iste kontrate.⁶ Da osigura provedbu tih odluka, vlada je naredila da nitko na Pelješcu ne smije primiti težaka drugog gospodara i da ni jedan težak ne smije prelaziti iz kontrate u kontratu. Uz kaznu prekršilac tih odredaba bio je dužan vratiti težaka njegovom gospodaru.⁷ Četiri godine poslije Veliko vijeće ponovilo je navedene odredbe, dodajući im da nitko ne smije primiti onog težaka kojeg bi gospodar potjerao, već taj težak mora iseliti s Pelješca. Na poluotoku bi mogao ostati jedino ako se gospodar koji ga je istjerao s tim suglasio.⁸

Svaki je vlasnik tamo gdje mu je bio glavni posjed ostavio veću površinu zemlje da je obrađuje kmetskom radnom snagom u vlastitoj režiiji, ili kako se to u Dubrovniku zvalo »na carinu«. Da bi namaknuli radnu snagu za teženje carina, kojih su plodine u cijelosti pripadale vlasniku zemlje, gospodari su sagradili kuće za stanovanje, čija je upotreba bila prepuštena kmetovima za izvjesnu tlaku zvanu služba. Služba se smatrala naknadom za uživanje kuće, a nju su kmetovi vršili obrađujući zemlju, ali i obavljanjem ostalih poslova koji su se vršili motikom, lopatom i krampom. U kmetskim ugovorima navodi se obično da se težak obvezuje na službu »po običajima Pelješca«, ili po običajima pojedine kontrate na Pelješcu, a ne određuje se podrobnije u čemu se ta služba sastoji i koliko dana godišnje traje.

Prema starom običaju, i jednom zakonu iz 1441. godine, težačka kuća s gospodarskim zgradama morala je zauzimati četvrtinu zlatice (solda)⁹, to jest 420 m² terena, a ostale tri četvrtine zlatice tj. 1260 m² činio je vrt.¹⁰

Gospodar je bio dužan održavati kuću da bude prikladna za stanovanje, čvrstih zidova i suha, u zaklonici od vjetera i da ima čvrsta vrata. Kuće za stanovanje težaka kmetova bile su integralni dio gospodareva imanja, pa se u prodajama i drugim načinima prenošenja upotrebljavala formula: »Fatam possessionem cum domibus vilicorum et ad gauden-

⁴ Libri reformationum, Monumenta Ragusina, sv. III, 240; Zakonita dob »aetas legitima, aetas matura« to je doba koje je po Dubrovačkom statutu za dječake počinjalo sa navršenom 14 godinom. Vidi: A. Solovjev, Punoletstvo dubrovačkih građana. *Prilozi za književnost*, XII, 1932, 179.

⁵ N. P. Manančikova, Istorijeskie istočniki o zemljevladenii v Dubrovniku vo vtoroj polovine XIII—XIV v., *Slavjano-Balkanskoje issledovanie*, Moskva 1972, 19.

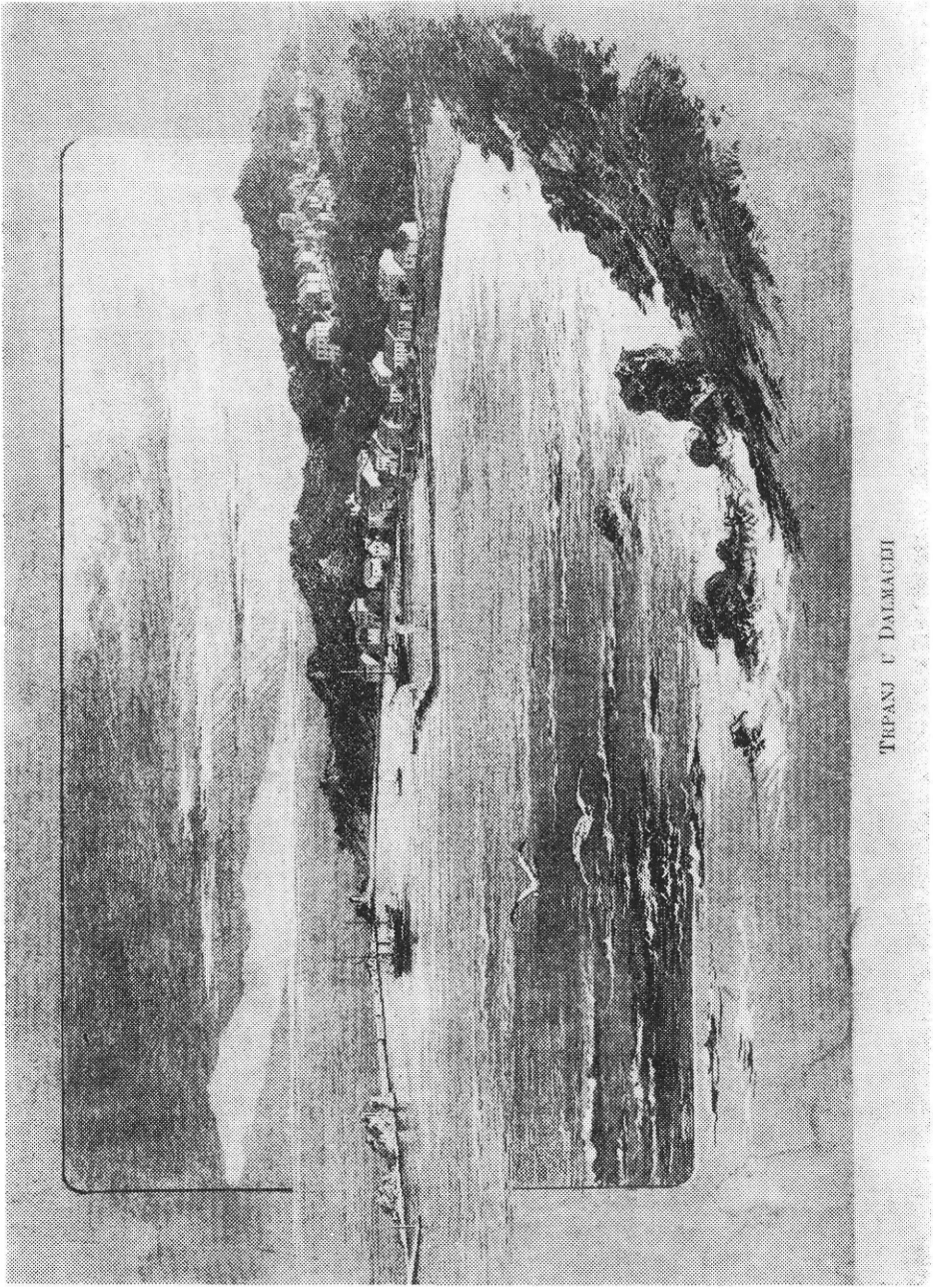
⁶ A. Solovjev, o. c. (2), LOR, pag. XXVI, Cap. 1, str. 146.

⁷ Ibidem, pag. XXVI, Cap. XII.

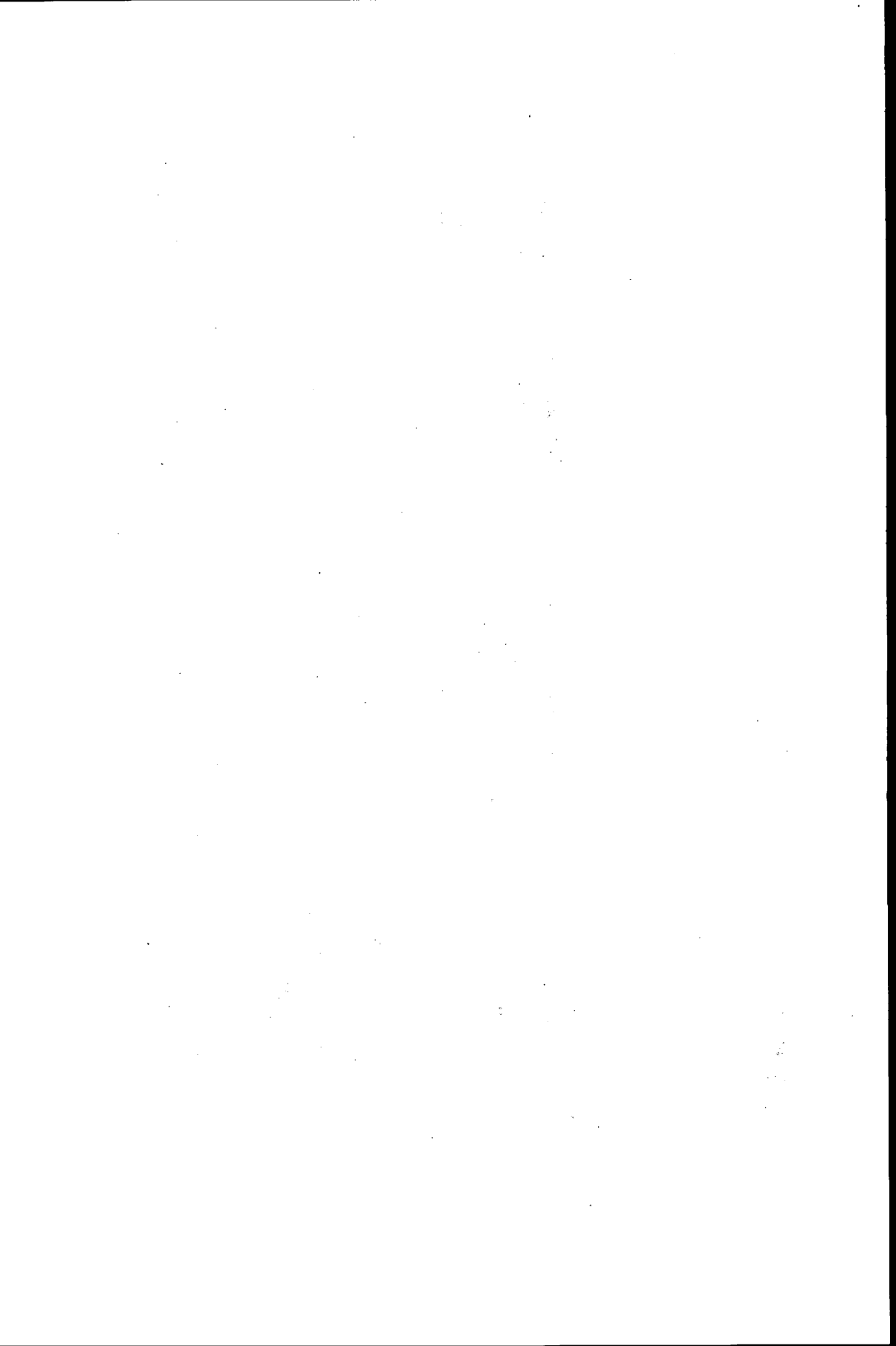
⁸ Ibidem, pag. XXXI, Cap. IV.

⁹ Zlatica, talij. soldo, mjera za površinu zemlje u Dubrovniku. Iznosila je 1680 m². M. Rešetar, *Dubrovačka numizmatika*, I dio, Sr. Karlovci 1924, 105.

¹⁰ C. Schindler, Darstellung des Colonen und contadinen Vesens im Ragusaner Kreise. Wien 1837, 36; C. Pelegrini, Kmetstvo u dubrovačkom kotaru. *Mjesečnik pravničkog društva*, XXXVI/1910, 755.

TRIFANI E DALMAGIHI

dum utendum et faciendum tamquam de re propria ad plenam etc . . .¹¹. Posjedovanje kuće za stanovanje bila je oznaka po kojoj su se razlikovali kmetovi od polovnika. Naime, budući da je svatko morao negdje stanovati, svatko na Pelješcu je morao biti nečiji kmet, tj. kmet onoga u čijoj kući stanuje, jer stjecati nekretnine na Pelješcu mogli su samo stanovnici grada Dubrovnika i predgrađa, a ne Pelješčani.¹² Kmet jednog gospodara mogao je biti polovnik drugog. Za zasnivanje kmetskog odnosa najčešće je bilo dovoljno da se glava obitelji usmeno obveže izjavom da će raditi »kako kmet«, a bila je čak dovoljna i sama činjenica ako se znalo da se koristi kojom kućom i vrtom gospodara, pa da je već samim tim bio dužan, po zakonu i običajima Pelješca, da vrši sve kmetske obveze prema vlasniku te kuće.¹³

Za uživanje vrta u blizini kuće, te pravo na pašu i sječu drva (ius lignandi et pascendi) kmet je bio dužan davati običajima ili ugovorima utvrđene »časti« (onoranze) zvane »pokloni«, a sastojali su se od svinjskog buta ili glave, jaja, kokoša, jagnjadi, koje je kmet donosio o pokladima i u određene blagdane.

Sam kućedomaćin je rijetko osobno vršio službu, već je na nju slao članove svoje porodice.¹⁴ Ta služba imala je u običajima i zakonima Republike određena pravila. Gospodar je bio dužan osigurati kmetu za vrijeme službe krov nad glavom, hranu, a i simboličnu nagradu. Neizvršeni dani službe nisu se mogli prenositi u slijedeću godinu.

Kad bi izumrlo muško koljeno kmetske porodice, zajednicu bi nastavljale žene, te je jedna vršila dužnost kućedomaćina, dok nije ponovno muškarac stupio u porodicu.¹⁵ O takvoj se ženi kućedomaćinu u dubrovačkom zakonu veli »est masculus«.

Kad se kmetska porodica htjela podijeliti, trebala je suglasnost gospodara za diobu. Ako je gospodar odbio dati privolu kojem od članova porodice koja se dijelila, taj je imao pravo na naknadu poboljšica, što su ih njegovi predšasnici uložili u popravak kuće, zidanje međa i dizanje nasada na pripadnom dijelu zemljišta. Ako je kmet umro bez zakonitih nasljednika, gospodar je postao vlasnikom svih njegovih poboljšica. Ako je kmet za sobom ostavio djecu, ženu, majku u kući u kojoj je stanovao, oni su vodili i dalje imanje i uživali poboljšice, ako su sve obveze prema gospodaru izvršavali jednako kao i umrli. Ako su

¹¹ C. Schindler, o.c. (10), 31.

¹² Iznimka je Grčki pisak, današnje Broce gdje je vlada nastanila seljake vojnike, te zakonom 10. XII 1364. regulirala njihovo vladanje, pa i vlasničke odnose. Tek 1800. pravo sticanja nekretнина prošireno je na stanovnike Orebića. Pomorski kap. iz Orebića Mato Belatin obratio se 28. VI 1796. molbom Velikom vijeću, da mu odobri kupnju jedne male kućice koja se nalazi uz kuću u kojoj stanuje njegova brojna obitelj u Orebiću. Mada se on bio oslobodio kmetstva, za ovu kupnju trebao je dozvolu, jer kako se kaže u zaključku kojim se ova kupnja odobrava, »non potendo alcuno che è abitante della Città e Borgo di nuovo acquistare delle terre di Canali, Primorie, Stagno e Pontas«. Liber Croc. ser. XXI, 1, knj. 126, f. 78-79. HAD.

¹³ A. Smirić, Intorno al Contadinaggio alla Colonia, e ad altri rapporti giuridici fra proprietari e coltivatori nel territorio della fu republica di Ragusa, e della Dalmazia in generale, rkp. Ha Zadar, 26, str. 58.

¹⁴ Dopuštalo se da službu obavi u zamjeni muškarac koji nije pripadao ovoj porodici, ali uz uvjet da ga gospodar smatra sposobnim. Ako se na poziv za službu nije odazvao član porodice, a niti poslao odgovarajuću zamjenu, gospodar je mogao uzeti trećeg na račun kmeta.

¹⁵ U Trpnju je zet redovito uzimao prezime žene gdje se priženio, »da ne zgine ime s dvora«, kako to Trpanjska uzrečica kaže. Tako u popisu obitelji Marije žene pok. Ivana Ivete stoji zabilježeno: »Anton Blaža Andričić oženio je Franu kćer Ivana Ivete te od 1776. nosi prezime »Andričić in Ivetta«. Ovo prvo se brzo gubilo i ostajalo samo posljednje. To im je i iz kmetsko-nasljednih odnosa bilo lakše jer se imovina nalazila i dalje pod istim prezimenom. Tako je od Vida nastao Krešić, od Krešića Porobilo, Andričić-Stric, Franković-Bakula, Nesanović-Franković itd.

nasljednici stanovali izvan kuće umrlog, imali su pravo uživati njegov posjed, uz uvjet da se presele u stan koji je pokojnik uživao.¹⁶

Zakonom od 9. kolovoza 1568. Veliko vijeće je ukinulo carine na Pelješcu, pa su gospodari morali zemlju, koju su do tada obrađivali u vlastitoj režiji, pod prijetnjom konfiskacije, ustupiti kmetovima one kaznačine¹⁷ u kojoj se carina nalazila. Istim zakonom određeno je da od zemlje, koju je kmet obrađivao i po procjeni davao gospodaru polovicu plodova, ubuduće će davati samo četvrtinu. Po starom je običaju pri sađenju loze gospodar davao kao pomoć kmetu određeni iznos, i to dijelom u gotovini, a dijelom u robi. Ovim zakonom je određeno da se čitav uobičajeni iznos mora davati u gotovini.¹⁸

Očito je da se ovom reformom htjelo iz osnova mijenjati prilike na Pelješcu ne dirajući pri tom temeljna načela agrarnog uređenja po kojem stanovnici Pelješca mogu biti samo kmetovi.

Da li je oprezna vladajuća klasa ove zakonske odredbe donijela pod utjecajem bunta Matije Ivanića na obližnjem Hvaru, ili nekih drugih unutrašnjih događaja, ne možemo pouzdano ustanoviti. Jedno je sigurno: ne radi se o filantropskom aktu dubrovačke legislature u korist kmetova, kako to misli Ryger.¹⁹

Sve te mjere zakonodavca radi poboljšanja situacije na Pelješcu nisu zaustavile bježanje seljaka sa zemlje, pa je vlada zakonom od 9. studenog 1574, primorana zabraniti članovima brodskih posada i drugim domaćim i stranim osobama, da s dubrovačkog teritorija odvede na brodove seljake, koji prije nisu plovili, bez izričitog dopuštenja Senata. Ta zabrana vrijedi i ako je gospodar kmeta suglasan s njegovim odlaskom. Zapriječena je kazna od 300 dukata, koja će se onima koji je ne mogu platiti zamijeniti šibanjem i sa 6 mjeseci zatvora. Predviđene su kazne i za seljake koji bi se ukrkali na brod, kao i očeve i rodbinu koja se s tim suglasila ili slučaj nije prijavila vlastima.²⁰

Granični položaj Pelješca između mletačkih i turskih posjeda donosio je u 16. i 17. stoljeću mnoge neugodnosti, nasrtaje uskoka i hajduka,²¹ ali uza sve to taj položaj u osnovi je pozitivno utjecao na razvoj pelješkog brodarstva, jer je poticao stanovništvo na legalnu trgovinu a i kontrabandu svake vrste. Obilje ribe u vodama poluotoka, uz relativno malo obradive zemlje, glavni su činioci da su Pelješčani od davnine bili upućeni na more, pa je pomorstvo i ribarstvo znatno ublažavalo njihove kmetske obveze.

Parnica o kojoj će biti riječ pada upravo u vrijeme koje se obično uzima kao početak poleta dubrovačke plovidbe, koja je od kraja 17.

¹⁶ C. Schindler, o.c. (10), str. 24. Ovo preseljenje se nije uvijek tražilo.

¹⁷ Kaznačina je selo, terit. jedinica, pod upravom kaznaca, koji je pomoćni organ kneza, kao glavar sela, obavlja redarstvene i financijske poslove.

¹⁸ Liber Croceus, c. 237. Ove odredbe vrijede samo za Pelješac, dok su u Konavlima zabranjeni samo vinogradi na carini. Ovime nisu ukinute službe samo su gospodari bili manje motivirani za njih budući su se obavljale van Pelješca.

¹⁹ A. Smirić, o.c. (13), str. 16; M. Medini, O postanku i razvitku kmetstva i teških odnosa u Dalmaciji, Zadar 1920., str. 89. Te godine obitelj Orebić popravlja svoj kaštel oko kojeg će se razviti naselje kojem će dati ime. Zabilježeni su i pokušaji izdaje i to 1525. de Tani i 1535. Bucignolo, oba u vezi s Pelješcom.

²⁰ Liber criminalium, citirano po B. Stulli, Ordines artis nauticae secundum consuetudinem civitatis Ragusii, *Anali HID*, I, 1952, 109.

²¹ F. Glavina, Povijesni prikaz ribarstva poluotoka Pelješca. *Pelješki zbornik*, 1976, 121-128.

st. bila ograničena uglavnom na Jadran.²² Ta maritimna orijentacija Republike u vrijeme kad je zemljoposjed, uz skromne plaće za državne službe, bio zadnji materijalni oslonac većine vlastele, temeljito je utjecala na gospodarski, društveni pa i politički život države. To vrijeme, zbog ratova i opadanja mletačke moći, pogoduje neutralnoj dubrovačkoj zastavi, pa se građanska klasa, koja je u porastu, baca na pomorstvo. Bavljenje pomorstvom i trgovinom zahtijevalo je pismenost, i to u materinskom i talijanskom jeziku, pa je to razlog da mnogi domaći svećenici na Pelješcu otvaraju privatne škole.²³ Struktura pelješkog sela naglo se mijenja. Od čobančića koji su pasli vlasteoska stada postaju pomorci, patruni mreža, koji s vlastelom dijele dobit na brodovima, a često im vlada povjerava političke i diplomatske zadatke.

Vijeće umoljenih, koje je 1621. ograničilo zaduživanje seljaka preko 3 perpera bez privole njegovog zemaljskog gospodara, ovlastilo je kmeta da, ako dobije zajam od osobe koja mu nije gospodar, u svrhu pomoći za obradu zemljišta, smije poboljšice na zemlji dati u zalog.²⁴ Vijeće umoljenih, koje je krajem 16. i tijekom 17. stoljeća nizom odredaba protiv luksuza štitilo osiromašenu vlastelu od pretjeranih troškova na odijela, nakit i svečanosti, donijelo je 1733. godine odredbu o seljačkim svečanostima i svadbama. Tom odredbom zabranjuje se prodaja mesa na kredit, a onaj koji bi ga prodao, neće moći tražiti plaćanje duga. U blagdane ne smiju se unaprijed činiti druge »gozbe« osim objeda na sam blagdan. Za svadbe se može uzeti najviše četiri svata, a oni mogu biti na objedu samo na dan vjenčanja i idućeg dana. Prekršitelji, oni koji bi doveli veći broj svatova, pripremili više objeda kako za blagdane tako i za svadbe, kaznit će se jednako kao i oni koji bi došli i ostali na tim objedima kaznom od mjesec dana zatvora i za svaki prekršaj još po 10 perpera.²⁵

Izneseni podaci, kao uvodne napomene, olakšat će razumijevanje problema koji se u nastavku izlaže.

Gospodari i vlasnici Trpnja

Pri razdiobi pelješke zemlje 1344. Trpanj, naselje na zapadnom i krajnjem dijelu Republike, bio je podijeljen na četiri dijela. Braću Dobra i Luku Gambe zapala su dva i po dijela, dok su braća Marko i Petar Bučinić (Bucignolo) dobili dio i pol.²⁶ Obje te plemićke porodice bavile su se pomorskom trgovinom.²⁷ Dobre Gambe umro je 1352, pa

²² V. Koščak, Posljednje razdoblje Dubrovačke republike. *Forum*, XV, knj. XXXII, br. 10-11, Zagreb 1976, 683.

²³ Z. Sundrića, O školskim prilikama na teritoriju Dubrovačke republike u XVIII vijeku. *Anal. HID*, god. X-XI, 1966, 291.; C. Fisković, O školovanju orebičkih pomoraca. Građa i prilozi za povijest Dalmacije, Split 1974.

²⁴ P. Glunčić, Iz prošlosti grada Stona XIV-XIX vijeka. *Spomenik CXI SAN*, Beograd 1961, str. 71.

²⁵ Cons. rogar., 156, (1733-1735), 24-25. HAD.

²⁶ Jedan dio Pelješca podijeljen je 1336. Sačuvana je knjiga te diobe, ali njom nije obuhvaćen Trpanj. Ostali dio podijeljen je 1344., ali nam se ta knjiga dioba nije sačuvala. 1393-96. učinjena je revizija zemljišnih dijelova na Pelješcu. Na f 62 verso u toj knjizi revizija zabilježeno je: »Našli smo jedno mjesto koje se zove Trpanj (Terpen) uz Neretvansko more., u kojem su četiri dijela kao što se to vidi ovdje dole: Dobre i Luka braća Degambe dva i po dijela, a braća Marko i Petar Bucignolo dio i po. Gore rečeni Trpanj je jedna uvala sa vinogradima i zemljištem duga sa istoka do zapada oko 430 paša (passa)«. Opisujući granice mjesta spominje se Duba, Vručica (Vručica) i Prosik (Prosech). Zanimljivo je da se spominje i voda na Orahu oko koje će se ostaviti pola zlatice zemlje, kako je izneseno na zboru da je od davnine. *Cathasticum*, serija XII, knj. 2. HAD.

²⁷ I. Manken, Dubrovački patricijat u XIV veku. *SAN*, Beograd 1960, 30 i 52.

je njegov dio naslijedio brat mu Luka, a ovaj je oporukom 1358. odredio da poslije smrti njegove žene Mare njegov dio Trpnja »ide u ruke« blagajnicima sv. Marije, koji će ga dati u najam namijenjen franjevcima male braće u Stonu za tunike i njihovu potrebu.²⁸ Bučinčići su bili vlasnici dijela Trpnja do 1388, kada su izvršioi njihovih oporuka ovaj dio prodali za 1500 perpera.²⁹

Plemićka obitelj Gundulić u prvoj polovini 16. stoljeća postala je vlasnikom svih četiriju dijela Trpnja. Stjepan Jera Gundulić oporukom iz 1645 (+ 1647)³⁰ ostavio je legat za gradnju crkve Gospe od Karmena u Trpnju.³¹ Istom oporukom svoje posjede u Trpnju ostavio je Vlahu Gunduliću i njegovim nasljednicima. Da bi taj posjed u cijelosti ostao u trajnom vlasništvu njegova roda, Vlaho Gundulić je primijenio pravnu ustanovu povjerbe tzv. »fideicomissum familiae relictum«. Tako je on, svojom oporukom 1649, ustanovio jedan stalan universalni fideikomes za sva svoja dobra u Trpnju. Najprije je pozvao na nasljedstvo po prvorodstvu muškog potomka svog jedinca sina Jeronima, ali ako taj ne bi imao sina, odredio je da ga u tom slučaju naslijedi vlastita sestra Mare, i to prvo njezini muški, a zatim ženski potomci, želeći na taj način dati prednost kćerkama sestre u odnosu na kćerke vlastitog sina. To će kasnije biti povod za veliku parnicu između Bernarda Vlahu Kabužića i Šiška Frana Getaldića i Ore Gundulić. Zatim će na to imanje pretendirati Petar Ignacije Sorkočević, jer se Nikoleta Šiška Gundulić udala u kuću Sorkočevića.³² Nakon smrti Jera i Mare Gundulić vlasnik Trpnja postao je najstariji sin pjesnika Điva, Frano Gundulić (1610—1700), kasnije austrijski maršal. On u pismu iz Beča, 22. svibnja 1672. moli svog prijatelja Marka Basiljevića da poradi na tome da ga Republika proglasi knezom (grofom), i to tako da Trpanj proglasi knežijom »sv. Mihovila trpanjskog«, pa da tako svi gospodari Trpnja nose taj naslov. To mu je potrebno zbog njegovog položaja u Beču.³³ U istoj stvari Gundulić se obratio i svom rođaku opatu Stjepanu Gradiću u Rim. Gradić obavještava 5. svibnja 1674. dubrovačku vladu da je pukovnika Frana Gundulića car imenovao zapovjednikom oklopničke pukovnije i komornikom, te da će se uskoro oženiti kneginjom Strozzi, dvorjankom carice Eleonore, što bi moglo biti korisno za Republiku. Zbog toga mu je potrebno, te moli da mu se izda uvjerenje da je kao dubrovački plemić u svemu ravnopravan sa svakim grofom.³⁴ Potvrda

²⁸ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. XII, Zagreb 1914, 489-492, Dokumentat br. 377, od 30. VI 1358.

²⁹ S. Ljubić, *Popis prodaja dubrovačkih iz XIV stoljeća*, *Starine*, XI, Zagreb 1897, 7.

³⁰ Test. not. sv. 64, f. 114, HAD.

³¹ F. Glavina, *Trpanjske crkve, Spomenica Gospe Andela u Orebićima*, Omiš 1970, 403.

³² O ovome govore tri tiskane knjižice: »Allegazione (a favore) del pupillo S. Sigismondo Ghetaldi Gondola« — Biblioteca Male braće Dubrovnik, sign. 78-V-239; Allegazione per il Signor Pietro Ignazio di Gio. Francesco Girolamo Sorgo, Ragusa, Preso Antonio Martechini 1807, sign. 34-X-32; Scrittura per il Sig. Bernardo Caboga, sign. 76-VI-72. U prvoj i drugoj knjižici nalaze se genealoška stabla obitelji Gundulić.

³³ »Vi devo dire come al mio più caro fratello che qui molte volte vertono differenze quando si scrive in Alemano per li titoli et perciò è necessario chiamarsi et esser conte. Io, per non esser in uso appresso le Republiche, mai mi son fatto chiamare, ma adesso è necessario lo faccia. Percio io vorria esser fatto dalla Republicha e vorria che dessero a Terpagn predicato et il nome di contea, chiamandola »Contea di S. Michele in Tarpagn«. Qual titolo e signoria deve godere sempre chi sera patrono di quello. Percio prego a Voi di far sto servizio e farlo quanto più presto si pol e mandarmi le patenti e fedeli della Republicha autentiche, ne credo vi sara difficile farlo.« Neobjavljena pisma F. Gundulića, HAD.

³⁴ Đ. Köbler, *Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovčanina senatu Dubrovačke republike od god. 1667. do 1683.* JAZU, Zagreb 1915, str. 236.

koju je izdala vlada nije bila sasvim po želji Gunduliću, no on se i takvom zadovoljio. U pismu Basiljeviću Gundulić iz Beča 11. studenog 1684. preporučuje svoje interese u Trpnju i stavlja do znanja da se neće odreći svojih prava: »Snaite saistinu da ia sam gospodar od moga ubosctva i da nosim gachie dobro svesane«.35 Nije uspio sagraditi ljetnikovac u Trpnju, o kojem je maštao u Beču, gdje ga je zatekla smrt 1700. Djece nije imao, pa je Trpanj naslijedio Šiško, sin njegovog brata Mata.

Šiško Mata Gundulić ušao je u Veliko vijeće 3. prosinca 1700. i kao senator vršio mnoge dužnosti. Bio je oženjen Ursulom Frana Getaldića. Tog vlasnika Trpnja u ožujku 1741. tuže njegovi kmetovi, seljani Trpnja. Zapisnici s tog spora, koje ćemo iznijeti, ilustrirat će nam odnos tog dubrovačkog plemića naspram njegovim kmetovima, a unijet će više svjetla u primjenu zakona i običaja kojima su se ti odnosi regulirali.

Trpanj je u to vrijeme brojio oko 350 stanovnika.³⁶ Zahvaljujući najviše ribarstvu, posebno lovu na srdele, to je mjesto početkom 18. st. bilo među ekonomski najjačim naseljima u Republici. U Trpnju u ljetnom ribolovu sudjeluje 12 trata, a svaka je mreža imala 12 družinara, što znači da se ribarstvom bavilo 144 stanovnika.³⁷ Istovremeno je bilo ukrcano na raznim jedrenjacima 38 pomoraca.³⁸ U mjestu je bilo 6 karataista, među kojima 2 svećenika.³⁹ U poljoprivredi je maslinarstvo bila glavna kultura.

Malo vijeće 1741. zaključuje da se patrunu Šimunu Simonetiju, Trpanjcu, za njegov brod koji je sagrađen u Korčuli, izda zdravstveni list za put u Senigalliju s teretom srdela koje je ukrao u Trpnju.⁴⁰ Tom Šimunu Simonetiju 1754. Šiško Mata Gundulić dopušta da na obali u Trpnju može sagraditi baraku i da za nju mora plaćati najam od šest dinarića godišnje. Ali s obzirom na to da je Šimun bio njegov vjerni sluga, oslobodio ga je plaćanja najma za svoga života. Međutim, poslije smrti Šiška Gundulića »possessore e padrone di Tarpagn«, Šimun i njegovi nasljednici morat će plaćati budućim vlasnicima Trpnja utanačeni najam.⁴¹

Šiško Mata Gundulić imao je pola broda (12 karata) u zajednici s Grgurom Mrgudićem iz Mokala kod Orebića, pa 11. VII. 1749. nudi svom kmetu, patrunu Petru Mrčiću iz Trpnja, mjesto nokjera na tom brodu.⁴²

Kada je 1758. Šiško Mata Gundulić umro, trpanjski posjed naslijedio je njegov najstariji sin Šiško Dominik Šiškov Gundulić (1712—1800). Taj je od Beča dobio naslov carskog komornika i viteza zlatnog

³⁵ »Vi prego vi sian racomandati li mia interessi di Tarpagn e ringrazio a Dio che voi sete tesoriere, perche so certo che farete quello commanda il Sr. Stefano nel suo testamento...« Neobjavljena pisma F. Gundulića, HAD.

³⁶ Trpanj je 1772. godine imao 380 stanovnika. Confraternitas Tarpani 1772. Liber animarum, župni ured Trpanj; 1673. Trpanj je imao 216 stanovnika, Z. Sundrica, Popis stanovništva Dubrovačke Republike iz 1673/74 g., *Arhivski vjesnik*, II, 1959, 449.

³⁷ F. Glavina, Prilozi za povijest trpanjskog ribarstva od najstarijih vremena do danas. Izdao Odbor za proslavu Dana ribarstva i 75. godišnjicu Tvornice sardina u Trpnju, 1966, 6-10.

³⁸ J. Luetić, O pomorstvu Dubrovačke Republike u XVIII stoljeću, Dubrovnik 1952, 61-70.

³⁹ Ibidem, str. 104.

⁴⁰ Min. Cons. 5/95, 6 HAD; V. Ivančević, Dubrovčani na sajmu u Senigalliji u 18. st. Rad JAZU, knj. 356, Zagreb 1969, 114.

⁴¹ Div. not. 26/145-278 HAD, V. Ivančević, o.c. (40), str. 114.

⁴² Div. de foris, 168, f. 237-239 HAD.

ključa, tajnog carskog dvornika. Tim naslovima uvelike se koristio, te je uz svoje ime, uz naslov kneza Svetog Rimskog Carstva, uvijek isticao sve te titule. To mu je pribavilo podrugljiv naziv »vanus homo« u epigramu suvremenika mu Đure Ferića.⁴³ Nalazimo ga među osnivačima bečke masonske lože »zu den drei Kanonen«, a 1744. bio je i starješina te lože.⁴⁴ Na njegovu tužbu kazneni suci 22. prosinca 1764. naređuju da se u Trpnju javno objavi i izviče da je seljanima kmetovima Gundulića zabranjeno prodavati i zamjenjivati kuće, zemlje, barake, paliti drveće, sijeci ili presađivati masline. Ako su dosad već nešto prodali, zamijenili ili otuđili na bilo kakav način, trebaju odmah o tome obavijestiti gospodara Gundulića, a u buduće se svega toga kaniti, sve to uz kaznu od dva mjeseca zatvora.⁴⁵ Te godine na Pelješcu vlada glad. Tako je župnik Ponikava don Nikola Cibilić zabilježio da je u zimi 1764. u ovoj župi umrlo od gladi 28 osoba. Kupel žita prodavao se svagdje za 2 talira i 16 grošeta, a sijerak 90 groša kupel. Senat je poslao 830 kupele žita da se podijeli sirotinji besplatno, a dio onima koji nisu bili u krajnjoj bijedi na posudbu uz obavezu da to vrate u roku od 5 godina.⁴⁶

Da bi ubuduće izbjegao sporove s ekonomski ojačalim svojim kmetovima u Trpnju, Šiško Dominik Gundulić sklopio je s njima ugovor 4. VII. 1765, kojim se kućedomaćini 70 trpanjskih obitelji obvezuju za narednih 25 godina na novčana davanja umjesto službe, drvarine, poklona i »livelya« za ribarska spremišta (magazine). Za svaku obitelj utvrđen je iznos koji su dužni platiti svake godine do Sv. Mihovila. Ta svota nije obuhvatila ulje, koje su, po procjeni uroda maslina, kmetovi dužni davati gospodaru.⁴⁷ Sličan ugovor, također za idućih 25 godina, sačinjen je 23. VIII. 1788. među istim strankama. Broj obitelji narastao je na 73, a ugovor je utvrdio novčani ekvivalent »za vino, za svaku moguću službu, za procjenu ulja, poklone, drvo, livele magazina i za sve drugo što treba da plate spomenuti kmetovi gospodaru«. ⁴⁸ Prema tom ugovoru Trpanjci su dužni svake godine Gunduliću platiti 1118 dukata i 54 grošeta.

Šiško Dominik Gundulić bio je oženjen Franom Bunić. U braku nisu imali potomaka, pa je on posljednji Gundulić. Da bi produžio lozu posinio je nećaka Frana Augustina Getaldića (rođ. 30. XII. 1743), sina svoje sestre Kate. Ugovorom o adopciji 20. V. 1787. utvrđeno je da će se taj posinak i svi njegovi zakoniti i vanbračni potomci zvati dvostrukim prezimenom Gundulić Ghetaldić, služiti se dvostrukim združenim grbom i takvim pečatima u svim prilikama. Frano Getaldić Gundulić oženio se 1794. Marijetom Petra Natalića i s njome imao dva sina Šiška Mata Augustina (1795) i Mateja Petra (1797). Taj adoptirani Gundulić umro je u 55. godini života, 27. XII. 1798. prije svoga strica Šiška D. Gundulića, pa je on oporukom 1799. učinio svojim nasljednicima sinove posinka, Šiška i Mateja Gundulić Getaldić.⁴⁹ Po smrti zadnjeg Gunduli-

⁴³ Rukopis u biblioteci Male braće u Dubrovniku, epigram br. 44, na str. 85–86, navodi ga Kaznačić u inventaru Čulićeve biblioteke pod br. 273, na str. 100-106.

⁴⁴ M. Prelog, Istorija slobodnog zidarstva, Zagreb 1929, 124 i 131.

⁴⁵ Zbirka F. Glavinč, sudski prijepis iz prošlog stoljeća.

⁴⁶ Liber Mortuorum Parochiae S. Joannis Battista de Ponique 1736-1802, f. 45. Župni ured Ponikve.

⁴⁷ Div. Foris, sv. 180, f. 249–253' HAD.

⁴⁸ Div. Foris, sv. 210, f. 184' — 186' HAD.

ili prema sudu tog kapetana. U slučaju pomanjkanja šabaka ovo poglavlje se odmah primjenjuje.

⁴⁹ Test. not. 88 (1797-1800), f 155'-158' HAD.

ća, Malo vijeće je 18. I. 1800. odobrilo da braća Šiško i Matej nose prezime Getaldić Gundulić, na temelju one adopcije što ju je učinio Šiško Dominik Gundulić.⁵⁰

U Trpnju je živa predaja kako je jedan od posljednjih vlasnika mjesta iz obitelji Gundulić dao zaušnicu starom ribaru Bergandu, saznajući da je on ulovio bilizmu, a nije mu je donio. Sin tog ribara, da osveti nanesenu uvredu, napuni pušku, pa kada Gundulić, po ustaljenom običaju, izađe na prozor da poslije ručka popuši čibuk, opali ali promaši za nekoliko centimetara. Nakon neuspjelog atentata ribar se, preko Krčule, prebacio u Italiju. Tradiciju potvrđuje okrnjen prozor kuće zvane Kapelanija i podaci o trgovačkoj djelatnosti Berganda u Ferrari.⁵¹

Kada su 1836. Austrijanci izradili katastik, preko naselja Trpnja ispisali su: »Ghetaldi-Gondola Sigismondo proprietario«. I tako je to bilo sve do 12. svibnja 1856. kada su Trpanjci skupili 48.000 kruna i ugovorom sa Šiškom Getaldić Gundulić otkupili se od kmetstva.

Parnica između Šiška Mata Gundulića i seljana Trpnja

Na 16. siječnja 1741. godine Šiško Mato Šiška Gundulić obratio se Krivičnom sudu, smatrajući da 56 poimenično navedenih njegovih kmetova iz Trpnja ne obavljaju svoju dužnost.⁵² Pred sucima je Gundulić izjavio: »Svi moji kmetovi u Trpnju obrađuju motikom moju zemlju koju oni tamo drže i na njoj imaju loze, vrtove, masline i druge kulture koje obrađuju vlastitim rukama, a u većem dijelu ti isti (kmetovi) odlaze također i drugima na nadnicu kopati tu u Trpnju.«⁵³ Predložio je da se kao svjedoci saslušaju Miho Keko, Ivan Sirovica i Franić Zimić.

Istog dana pred krivičnim sudom Miho Keko je izjavio da je rođen u Trpnju te je imao prilike stalno gledati da obrađuju motikom zemlju Gundulića Trpanjci koji su je držali od rođenja. On je svjedočio na talijanskom jeziku.

Svjedok Ivan Sirovica na sudu je izjavio: »Gospodo, erbosam u temu Capitulo Ja i Miho Krešich mio Cugnado, ne rasumiemse ja nas dvoizzu sakleti, ja svieh innieh paaka kunem se i govorim eriih viddiim da svi tii kopaiu, i coltivaliu svoje Basctine, i olivate u Tarpgnu, ma kakoie u svakoga mallo tesieh Basctinaa i vechie xivcemo s Ribgnom negoli basctinama, mnogi od tesieh kopaiu i fatigaiu tee gnihove Basctine, kad po urru, kad po dvie na dan, i too nakon 8 dana, a kada i nakon miesez daana, kakoie koga voglia. A istinaie da mnosi od tesieh sa deset, dvanaesli uxaadu kadgodu otiiti kopatt i na Giornatu u drugieh u nascemu Sellu, ma i taa giornata u nas nighda ne uxa bitti zielovitta giornata.«⁵⁴

Franić Zimić je sucima kazao: »Gospodo, ja biusci u temu Capitulo Miho Senko, Pero i Miiho Simich i Pero Petra Simichia, koismo sui tretti rodiazi, ne rasumiemse ja nas sakleti. Sa drugieh paaka setosue

⁵⁰ Cons. Minus, 112 (1797-1800), f. 251' HAD.

⁵¹ F. Glavina, o.c. (21), str. 136.

⁵² Ser. 37. Diversi e Possesso de Criminali, vol. 29, f. 142-142' HAD. Navodi imena 56 svojih seljana navodeći za osmoricu »e suoi figli«.

⁵³ Ibidem, f. 142'.

⁵⁴ Ibidem, f. 143-143'.

u Capitulu giuravam, i govorom Kapitul jest u svim i svemu istinit. Erbosam Ja rodod, i stanom stoim u Tarpgnu, too i imam okaxion too vightietti svako godiscte».⁵⁵

Nije nam poznat ishod te parnice, jer nismo pronašli presudu. Smatrajući da ponašanje i zahtjevi njihovog zemaljskog gospodara Šiška Mata Gundulića nisu u skladu sa zakonima i običajima Republike, seljani Trpnja, u proljeće te iste 1741. godine ustali su tužbom. Za odvjetnika su uzeli dubrovačkog plemića Marka Điva Tome Basiljevića, kojeg je većina od njih dobro poznavala, jer je imao posjede u Gornjoj i Donjoj Vručici, nedaleko Trpnja.

Držeći se utvrđenog postupka⁵⁶ Vijeće umoljenih izabralo je trojicu između svojih članova, i to Frana Marina Tudizića, Luku Rafa Gučetića i Marina Orsata Sorkočevića, stavilo im u zadatak da ispituju prijedpurnu stvar, te po svojoj savjesti predmet riješe pismenom presudom.

Da bismo danas na temelju arhivske građe mogli rekonstruirati i slijediti tok jedne parnice, potrebno je, po marginalnim bilješkama, pregledati mnoge knjige. Mi ćemo, na osnovi onog što je zabilježeno u knjizi zapisnika Vijeća umoljenih⁵⁷ i knjizi Raznih dokumenata kancelarije⁵⁸ rekonstruirati ovaj spor.

Najprije nekoliko riječi o samom postupku. Navedeni senatori, kao izabrani suci, 17. ožujka 1741. pred Malim vijećem obavili su »intention«, tj. pravne radnje u kojima tužitelj pruža dokaze svojih navoda u tužbi. Saslušali su tuženog Gundulića i svjedoke, istraživali, ispitivali pod zakletvom sve dotle dok jedna od strana nije izjavila »Nole amplius examinare«, kao znak da više ne zahtijeva da se stvar dalje ispituje. Budući da je tužbeni zahtjev (praeceptum facturum) zadirao u gotovo sve manifestacije života seljana tužilaca, da ne bi samo presudili o prošlim sporovima, već da razriješe i buduće probleme, suci su presudu izradili u obliku jednog pravilnika (regolamento), podijelivši ga u 11 poglavlja (capituli). Tako su oni »u ime ovlasti koja im je dodijeljena od preuzvišenog Senata neopozivo odlučili« i tu svoju odluku predali 19. svibnja 1741. javnom i zakletom kancelaru Ivanu Floriju da je registrira i objavi.⁵⁹ Ta odluka u obliku pravilnika proglašena je 20. svibnja 1741. Marku Điva Tome Basiljeviću, odvjetniku Trpanjaca, a sutradan tuženom Šišku Gunduliću.

Protiv izrečene presude nezadovoljna stranka imala je pravo uložiti žalbu u roku od 8 dana od proglašenja, pa se tim pravom koristio Šiško Gundulić, polazeći u žalbenom roku dvostruki polog od sume na koju je bio presudom osuđen. Suci, koji su donijeli prvostepenu presudu, mogli su je na priziv opozvati i poništiti, ali samo u roku od 24 sata od podnesene žalbe, i to jednoglasnom odlukom. Kako se to u ovom slučaju nije dogodilo, žalba je preko Malog vijeća dostavljena Vi-

⁵⁵ Ibidem, f. 144.

⁵⁶ Liber viridis, cap. 376, od 24. V 1466.; K. Vojnović, Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke. Rad JAZU, knj. 108, 165-166.

⁵⁷ Cons. rog. (1739-1741), vol. 159, f. 227'-231. HAD.

⁵⁸ Div. Canc., vol. 221 (1737-1748), f. 106'-110' i 115'-118. HAD. Navodi se da je raspravljano pred Malim vijećem 17. III 1741., međutim na odgovarajućem mjestu u Acta Minoris Cons. ništa se ne nalazi o tome. U seriji 54. Sudske prijave predane kancelariji u vol. 56-58 nema podataka, a niti u seriji 39. Registru poziva upućenih vani Dubrovnika. U seriji 15. Appellationes, vol. 12 također se ne navodi.

⁵⁹ Div. canc. vol. 221, f. 106'. HAD

jeću umoljenih. Kad se sazivalo Vijeće umoljenih u svojstvu drugostepenog suda, za dnevni red se nije moglo ništa drugo predlagati osim apelacije, izuzev stvari od urgentnog značenja za državu.⁶⁰ Tako je Vijeće umoljenih 7. lipnja 1741. rješavalo utok Šiška Gundulića. Predsjedavajući je najprije stavio na glasovanje da li treba zauzeti stav o nekim poglavljima (članovima) pravilnika, učinjenog od trojice sentora koje je to vijeće izabralo, o neriješenim spornim odnosima Gundulića i seljana Trpnja, na utok Gundulićev. Od 36 prisutnih članova Senata 30 je glasalo za, a 6 protiv. Predsjedatelj je zatim tražio da se izjasne hoće li se u vijećnicu Vijeća umoljenih uvesti te stranke da se čuje njihovo mišljenje o sporu, ili se oni neće uvesti u dvoranu niti saslušavati. Prijedlog da se uvedu i saslušaju prihvaćen je s 25 glasova, dok je 11 vijećnika smatralo da im ne treba omogućiti da se izjasne. Prišlo se zatim razmatranju pojedinih članova pravilnika i žalbenih razloga. Nakon što se raspravio 5. član Pravilnika, predsjedatelj je stavio na glasovanje da li će nastaviti s razmatranjem daljih članova ili će raspravu odložiti do sutra u 13 sati, kada bi se nastavilo, uz kaznu od 25 perpera onome koji ne dođe na nastavak sjednice. Drugi prijedlog prihvaćen je, pa je tako i sutrašnji dan (8. lipnja) protekao u Vijeću umoljenih rješavanjem rasprave u istom brojnom sastavu.

Nakon što smo prikazali postupak sudovanja u oba stupnja, pozabavit ćemo se sadržajem pravilnika u čijim odredbama se odražavaju kmetske obveze, a i ponašanje vlasnika Trpnja Šiška Gundulića.

Stambeni odnosi

Član 1. pravilnika glasi: »Gospodin Šiško Mato Gundulić mora u roku od 20 dana isprazniti kuću koja se nalazi u Trpnju, a koja je pripadala pok. Marku Frankoviću, koju je Gundulić dao za stanovanje nekom majstoru bačvaru, svom kmetu zvanom Bodulo. Ta kuća nek bude na raspolaganju djeci spomenutog pok. Marka, a za tu kuću i njezin vrt njegovi sinovi moraju plaćati poklone Šišku Gunduliću, kao što se prije za tu kuću plaćalo, a oslobađamo ih službe sve dotle dok muško dijete pok. Marka, koji je sada maloljetan, bude imao navršenih 16 godina od rođenja,⁶¹ a od tada pa unaprijed morat će pružati također i službe u onom obliku koji propisuje član 10. (tog pravilnika), ali se podrazumijeva da ta kuća pripada i Anici, ženi rečenog pok. Marka i majci spomenute djece. I druga kuća, koju je ona naslijedila nakon smrti svojih roditelja, pripada njoj, ali Anica i njezini sinovi dužni su i za tu kuću plaćati, odsad unaprijed, uobičajene poklone koji su se plaćali za tu kuću s vrtom, i isto tako pružati službe odsad ubuduće, ili za to plaćati kako se predviđa članom 10, bez obzira na to što je njen sin maloljetan. Da bi to imalo veću snagu i bilo punovaljano primijenjeno, ukoliko se tiče ispražnjenja kuće koja je pripadala pok. Marku Frankoviću, izjavljujemo da ako ispražnjenje ne bi uslijedilo u navedenom roku, Šiško Gundulić upada u kaznu od 100 perpera, koji će se upotrijebiti za plaću vojnicima«.

⁶⁰ Liber croceus, c. 49; V. Kisić, Praxis judiciaria juxta stylum curiae Rhagusinae, *Odvjetnik*, Zagreb, god. XLVII, br. 11-12, 1974, str. 428.

⁶¹ Naglašava se ovo »od rođenja«, jer su se u Dubrovniku za vlastelu godine računale »od začeca« (a conceptione) tj. 9 mjeseci prije rođenja. M. Rešetar, Dubrovačko Veliko vijeće, *Dubrovnik*, god. I, br. 1, 1929, 10.

Te je odredbe prvog člana pravilnika drugostepeni organ jednoglasno prihvatio u cjelini dodajući im: »... pridržavajući pravo Šišku Gunduliću da može u civilnoj parnici postaviti svoj zahtjev i poduzeti sve korake koje ima i može imati u vezi s tim kućama«.

Član 2. »Isto tako, u istom roku i pod prijetnjom iste kazne kao u prethodnom članu, Gundulić mora isprazniti kuću u Trpnju, koju posjeduju Petar Beleca i Stjepan Butirić u razmjernim dijelovima, i predati je tim posjednicima u čijim rukama je bila u času kada je Gundulić u nju ušao i unio svoju robu. Mora je predati u istom stanju u kojem je našao, sa svim svojim pripadnostima. Odmah mora iznijeti svu svoju robu, i u istom roku vratiti im ključeve svih soba. Pridržava se pravo Šišku Gunduliću da može svoje zahtjeve spram navedenim posjednicima kuće iznijeti sucima za sporove i pred sudom ih rješavati, ali tek nakon što ta kuća bude dovedena u navedeno stanje«.

Ovaj član drugostepeni organ potvrdio je u cijelosti bez ikakvih nadopuna.

Član 3. »Kuća koja se također nalazi u Trpnju, i kojom su se bivši gospodari i vlasnici dotičnog mjesta i prethodnici gosp. Šiška Gundulića služili držeći bačve s vinom, neka bude i mora biti onoga kojemu pripada po pravu. Pridržava se također i za ovu kuću spomenutom Šišku Gunduliću pravo da može eventualne svoje zahtjeve u vezi s tom kućom iznijeti tužbom i riješiti pred sudom. Šiško je za upotrebu te kuće, koju je pretvorio u svoj vlastiti stranj (konobu) i nadogradio iznad nje nove prostorije, dužan da i ubuduće, do spomenute (eventualne) sudske odluke, daje i plaća onima kojima su plaćali raniji vlasnici mjesta toliko koliko su oni davali za njezinu upotrebu, i to pod prijetnjom iste kazne koja je utvrđena u 1. članu (tog pravilnika), koja će ga stići ako ne izvrši to plaćanje«.

Drugostepeni organ potvrdio je taj član bez promjena.

Kmet nije mogao imati nekretnine, pa su sve kuće u Trpnju bile vlasništvo Gundulića. Umjesto najma kmet je davao službu (servitù). Međutim, kmetska obitelj koja nije imala odraslu mušku osobu oslobađala se ove službe sve dotle dok se u toj porodici nije ponovno našao odrastao muškarac. Ako je udovica, uz muževlju kuću, željela zadržati, rekli bismo danas »stanarsko pravo« i na kući umrlih roditelja, i to je mogla, ali za tu kuću ona se nije mogla osloboditi službe. U tom slučaju morala je platiti nekog dnevničara koji bi, u njezino ime, obavio službu Gunduliću.

Ribolov

Član 4. »Gundulić ne može obvezati nijednog od svojih seljana Trpnja da za njega samog love ribu niti tratama, niti šabakama (potezača za gere), niti mrežicama, a ni drugim ribarskim alatima. Ali, ako tko od njegovih seljana to čini spontano i vlastitom voljom, mora Gundulić biti poslužen ribom kad je ulove, a on je dužan platiti ribu koju uzme po mjesnim cijenama. Ako se Gundulić ogriješi u ovome što sadrži ova odredba, upast će u kaznu utvrđenu u članu 1. tog pravilnika«.

Vijeće umoljenih ispravilo je citiranu odredbu na način da su seljani Trpnja dužni i da moraju ribariti redom jednom od njihovih šabaka, dnevno u službi Gundulića, kada on tamo boravi, a on je dužan

ribu koju uzme platiti po mjesnim cijenama. Seljani nisu dužni loviti ribu šabakama uvečer i noću u vrijeme mrakova (ljetnog lova na srdele). Ta ispravka prihvaćena je s 19 glasova protiv 17 što upućuje na to da su mišljenja bila podijeljena. Sutradan se Vijeće umoljenih ponovno vratilo na tu odredbu i s 27 glasova protiv 9 zaključilo: »Objašnjava se da se odredba, koju je o ribolovu jučer donijelo Vijeće umoljenih, podrazumijeva i treba je razumijeti tako da Trpanjci nisu dužni da love drugo osim četiri dana u tjednu jednom šabakom, i to samo u jutro, prema onome kako koga zapadne red i svaki onaj kojeg je red treba samo tri puta izvlačiti šabaku. Za plaćanje se postupa prema citiranom zaključku. Ovo sve vrijedi za vrijeme kad Gundulić i njegova obitelj budu u Trpnju«.

Član 5. »Gundulić ne može ni na kakav način, ni iz bilo kakvog razloga, uzeti niti natjerati ni jednog od svojih seljana iz Trpnja da mu dadu svoje barke u njegovu službu. Ako bude sporazuman bilo tko od seljana da mu dade barku, Gundulić mora platiti realno za tu barku kao bilo tko drugi od privatnika pojedinaca, koji bi se htjeli poslužiti tim barkama, sa pristankom vlasnika. Ako ne plati, ili se barkama posluži na silu, bit će svaki put kažnjen kako je utvrđeno u članu prvom«.

Drugostepeni organ potvrdio je ovaj član s 19 glasova, dok je protiv glasalo 17 članova.

Raspravljajući o članu 10. pravilnika, kojim se regulira služba, u drugostepenom postupku je odlučeno da od 1. svibnja do konca listopada svake godine ne smiju biti pozvani seljani Trpnja u službu Gunduliću, jer bi se time moglo uništiti ribolov tratama. Seljaci nisu dužni služiti Gunduliću izvan države, izuzetak je kada bi ih on htio poslati da prodaju njegovo vino. Ali niti s vinom ih ne smije poslati u Neretvu za vrijeme ljetnog ribolova.

Ovdje je stav Senata jasan: barke i ribarsko oruđe privatno je vlasništvo kmetova, a njihovu ribarsku privredu treba zaštititi, jer je to i državi u interesu.

Ribarske obveze koje su ovom odredbom člana 4. pravilnika utvrđene spram Gunduliću ubrzo su protegnute i na sve predstavnike vlasti kada se oni nađu u Trpnju.⁶²

⁶² Kapetan Janjine, 9. X 1759. naređuje kaznacu da obavijesti trpanjske ribare da sutradan moraju »prema običaju« izvlačiti šabaku da bi za kneza ulovili ribe. (S. Vekarić, Pelješki jedrenjaci, Split 1960, str. 33). Providnici i sindici Stona, 31. V 1760. odredili su da vlasnici šabaka u Trpnju trebaju naizmjenično četiri puta tjedno vući mreže, a u korizmi svaki dan, da bi opskrbili ribom predstavnike vlasti. Istom odlukom određena je veoma niska cijena toj ribi, za 4 libre 2 grošeta. (F. Glavina, o.c. (21), str. 135). Zbog ovih obaveza Trpanjci su uništavali ili prodavali šabake, pa je knez i vlada, 28. I 1764. javila kapetanu Janjine: »Obaviješteni smo da se stanovnici Trpnja opiru loviti svojim šabakama prema odredbi Senata... s toga u svakom takvom slučaju otpora, vi ćete se pozvati na našu naredbu... jer ako se pokažu neposlušni, odavde će im biti upućeni Brgačani da ih oglobe...« (S. Vekarić, o.c. (str. 34). Ni prijetnje nisu pomogle, pa na javnom zboru, koji je 1782. održan u Kuni, janjinski kapetan Frano Vlada Gučetić naređuje svima koji su u Trpnju pred malo godina imali šabake i bili dužni za njega loviti ribu, kao i oni koji imaju dio mreže makar i oštećen da u roku od 15 dana moraju dovesti u ispravno stanje. Kako ni sam nije vjerovao u efikasnost ove naredbe, u slijedećem poglavlju istog proglašava obvezu lovljenja proširio je i na vlasnike mreža prostrica, popunica i drugih, osim srdelarskih. Od tada svi su oni dužni snabdijevati kapetana i njegovu obitelj ribom. »Ovo se razumije, kaže se u proglasu, da će stalno u svojoj nadležnosti ovog kancelara biti raspored da bi znali dan kad će svaki od njih biti obavezan da posluži gospodina kapetana onim što mu pripada. Ko ne bude u svakodnevnoj obavezi pada pod kaznu od 12 dana tamnice u Janjini ili prema sudu tog kapetana. U slučaju pomanjkanja šabaka ovo poglavlje se odmah primjenjuje, a čim one budu opremljene da mogu davati ribu, poništava se obaveza za mrežice«. (Div. de Jagn. vol. 6, f. 57. HAD). Iz ovoga razabiremo da se u praksi ubrzo otstupilo od stvarne tržišne cijene ribi koju su ribari dužni loviti za predstavnike vlasti, kako se to utvrdilo u odluci iz 1741., a i te obveze postajale su sve veće, jer se širio krug onih za koje su ribari bili dužni loviti.

Trgovina

Član 6. »Svaki seljanin Trpnja može slobodno kupovati i prodavati svu robu bilo koje vrste, načina i uvjeta trgovine koja bi se mogla izvršiti u Trpnju, koja nije zabranjena zakonom ili posebnim propisima bez obzira na to radi li se o robi koja potječe iz samog mjesta ili o stvarima izvana koje bi mogle tamo stići, te Gundulić ne smije pod bilo kojom izlikom zabraniti ili smetati bilo kome da vrši ili da uđe u sve vrste trgovine koja bi se vršila u Trpnju, pod prijetnjom kazne koja je navedena u 1. članu«.

Sloboda bavljenjem trgovinom za sve podanike u Dubrovniku bila je toliko jasna da Gundulić pred drugostepenim organom nije mogao braniti zloupotrebe koje je činio sprečavajući svoje kmetove da se bave trgovinom, tako da o ovom članu na Vijeću moljenih nije bilo diskusije.

Vino

Član 7. »Budući da je te godine ostalo kod nekih seljana Trpnja vina koje su bili dužni za najam Gunduliću, ti seljaci dužni su platiti najkasnije do 15. kolovoza te godine po 56 grošeta za 1 baril, odbijajući pri tom uobičajeni kalo«.

Kako na ovaj član nije bilo prigovora ni sa strane tuženog, a ni tužitelja, drugostepeni organ se nije njime bavio.

Član 8. »Budući da su se dotični seljani sa spomenutim Gundulićem dogovorili za prije spomenuti najam vina, moraju te stranke taj najam, njegovu visinu utvrditi pismenim ugovorom koji će se registrirati u ovoj kancelariji. Ako to ne učine u roku od idućih 6 mjeseci, računajući od dana donošenja ovog pravilnika, zainteresirani seljani smatrat će se obveznim da dadu Gunduliću samo toliko vina koliko će imati na njegovoj zemlji, kako je to uobičajeno prema praksi i običaju mjesta«⁶³.

Ovim se članom drugostepeni organ nije bavio.

Član 9. »Do 20. listopada svake godine Gundulić mora primiti u svoj stranj (podrum) sva vina koja mu pripadaju i koja bi mu iz bilo kojeg naslova trebali dati njegovi seljani. Ako ta vina ne primi u rečenom vremenu, upast će u kaznu utvrđenu u članu 1. K tome još, oni seljani od kojih nije htio primiti vino mogu njemu osobno, a u njegovoj odsutnosti njegovom podrumaru ili drugome koji bi ga zamjenjivao, u prisutnosti prikladnih svjedoka, ponuditi to vino, ako ga on do 20. X. ne primi, oni više nisu dužni da mu vino dadu. To se ne odnosi na one seljane koji bi svojevolumno htjeli primiti u svoju kuću vino koje pripada Gunduliću ili bi se s njim na drugi način nagodili«. Drugostepeni organ je potvrdio ovaj član.

Ugovorom koji je 4. VII. 1765. Gundulić sklopio s kmetovima iz Trpnja za budućih 25 godina kmetovi su svoje vino uskladištavali u svoje konobe, prodavali ga u Trpnju i okolici »sa svim onim prednostima i privilegijama koje bi imao i njihov gospodar«, a Gunduliću plaćali u gotovini iznos koji je utvrđen za svaku obitelj, i to do 15. VIII.

⁶³ Iz ovog proizlazi da su kmetovi, uz obavezu davanja vina po procjeni uroda loze, dodatno u vinu plaćali Gunduliću i neke druge svoje obveze, možda službe, »poklone« i sl.

svake godine. Sličan ugovor napravljen je također 23. VIII. 1788⁶⁴ za slijedećih 25 godina.

Služba

Član 10. »Svaka kmetska kuća Gundulića u kojoj bi bilo muško dijete s navršениh 16 godina od rođenja treba dati samo jednog čovjeka po kući u njegovu službu, a taj ga treba da služi u svemu i za sve 2 mjeseca godišnje, a nije podložen vršiti kakvu uslugu osim spomenuta dva mjeseca na godinu. Ali one kuće koje ne žele dati u osobnu službu svoga čovjeka dužne su dati nekog drugog muškarca u zamjenu za spomenuto vrijeme. A ako ni to ne učine, onda takva kuća treba da plati Gunduliću 90 groša godišnje. Tako trebaju postupiti svi oni koji se žele osloboditi svake vrste službe iz bilo kojeg razloga. Tim plaćanjem oslobođeni su bilo kakve službe. Primivši tih 90 groša godišnje, Gundulić od tih kuća ne može tražiti nikakvu službu, pod kaznu navedenu u članu 1.

Kuće u kojima se nalaze muška djeca mlađa od 16 godina bez starijih, nisu obavezne vršiti službu, a niti plaćati 90 groša godišnje sve dok muško dijete ne navrš 16 godina života. Kada se seljani ili oni koji ih zamjenjuju nalaze u službi Gundulića, on ih je dužan plaćati 7 groša na dan, i to samo u novcu, a ne u robi. Ako bi se nalazili u službi pa zbog lošeg vremena ne bi mogli raditi ili bi bio svetačni dan, dužan ih je platiti po 4 groša za svaki dan.

Osim navedene službe od 2 mjeseca kmetovi i seljani su dužni da po nalogu Gundulića jedan za drugim (redom) dođu barkom u Dubrovnik i da ga s njegovom obitelji prevezu u Trpanj ili da ga od tamo dovedu, i to dva puta na godinu, ali Gundulić treba da plati ljudima koji će doći barkom dnevnicе i pristojbu za barku, kako je rečeno u članu 5«.

Drugostepeni organ najprije je s 28 glasova smanjio visinu dnevnih nagrada od 7 na 6 groša, a naknadu za dane praznika ili lošeg vremena smanjio je od 4 na 3 groša na dan. Zatim je jednoglasnom odlukom ovom članu dodano da i žene i dječaci mlađi od 16 godina trebaju, u vrijeme kada se Gundulić bude nalazio u Trpnju, služiti ga u svim stvarima koje odgovaraju njihovoj dobi, ali samo na području od rta Pelješca (Trstenice) do Janjine. Kao nagrada pripast će im ono što Gundulić bude smatrao da je pravedno, a za njihov neposluh kazna kakva je određena u članu 1. Nakon ovoga je Vijeće umoljenih prihvatilo prijedlog da se predviđeni iznos od 90 groša za oslobađanje od službe povisi na 3 dukata.

Porob

Član 11. »Gundulić ne može niti smije poslati barabante da globe njegove kmetove u Trpnju niti ih može utamničiti ako prije toga nije dobio dozvolu kaznenog suda (banca criminale), a uz to će morati opravdati razloge zbog kojih je kmetove htio oglobiti i zatvoriti. Ovo pod kaznu utvrđenu u članu 1«.

U drugostepenom postupku Trpanjci i Gundulić tražili su preinačenje ovog osjetljivog člana. Trpanjci su predlagali formulaciju po ko-

⁶⁴ Div. Foris, sv. 210, f. 184'—186' HAD.

joj Gundulić ne bi mogao zatvoriti kmeta bez dozvole kneza, kojemu bi morao prethodno slučaj obrazložiti i zakletvom potvrditi. Ako bi oštećeni žalbom uspio, Gundulić bi trebao platiti 30 dukata, od čega bi polovica išla žalitelju, a druga polovica za uzdržavanje vojnika. Takav prijedlog Trpanjaca odbačen je s 21 glasom, a usvojena je formulacija kao u prvostepenoj odluci, uz dopune: »Ako Gundulić nema dozvolu kaznenog suda, on treba imati dozvolu Malog vijeća ili onih koji te suce zamjenjuju. Razloge mora obrazložiti«. S takvom dopunom posljednji član pravilnika jednoglasno je prihvaćen.⁶⁵

U zaključku pravilnika navodi se da se sastoji od 11 članova, te da se stranke moraju točno i strogo njega pridržavati kad se javno objavi. Šiško Gundulić osuđuje se da plati troškove postupka, i to 18 dukata, koji će se oduzeti od novca koji je on već deponirao. Drugih 20 dukata Gundulić je dužan platiti Marku Basiljeviću, odvjetniku Trpanjaca.

Još jedna parnica istih stranaka

I ako nema izravne veze s naslovom, spomenut ćemo i parnicu vođenu iste godine među istim strankama.

Pred sam kraj 1741. godine ponovno se Šiško Gundulić pojavio pred krivičnim sucima. Optužio je zastupnike trpanjskih crkava sv. Petra i sv. Roka da mu osporavaju dio uroda maslina koje se nalaze uz te crkve.⁶⁶ Izjavio je sucima da drži 60 stabala maslina blizu svog starog stranja u Trpnju. One su njegovo vlasništvo, dobio ih je diobom s braćom, što je vidljivo iz presude, koja je 1698. ubilježena na listu 78. knjige kancelarije. »Rod ovih maslina sad mi osporavaju Petar Krešić, Luka Despot i Pavo Feri, zastupnici crkve sv. Petra u Trpnju, moji kmetovi, pridržavajući urod tih maslina za tu crkvu. Ivan Krešić, zvan Porobilo, i Nikola Pavla Kovač, također moji kmetovi iz Trpnja, zastupnici crkve sv. Roka, ne žele mi dati polovicu ulja koje me godišnje pripada od maslina koje su posađene na mojoj zemlji blizu te crkve. Kapele sv. Roka u Trpnju sagrađena je u starini (ab antiquo) na vrhu brežuljka. Naokolo nije imala groblje. Pred oko 20 godina Trpanjci su, na mojoj zemlji ispod te crkve posadili masline i opasali ih dosta velikom suhozidinom, koja dolazi 10—15 pasa daleko do granice crkve«.

O ovome je ispitan 17. prosinca 1741. Cvito Certić dao ovakav iskaz: »Erbosam roddom is Tarpnga i immam in cca 50 godisctaa, to i snam da ie tako sue kakoie u Capitulu. Od kad snam samoga Sebbe nighda tuu nije biilo grebglija oko rečene Zarque nikakua, osiem nazaada dua godiscta kadse u Mattizi napunnio Greb od Diezze, ucinilisu drugi goori u S. Roccu u nutra u Zarqui, ma na duooru nije grebba nikakua«.⁶⁷

Zastupnici obaju crkava, zajedno s kapelanom Trpnja don Antonom Simonettijem, izjavili su da su za masline blizu stranja spremni zadovoljiti vlasnika polovicom ulja, prema ovogodišnjoj procjeni, a u

⁶⁵ Conc. rog., vol. 159, f. 230. HAD.

⁶⁶ Div. e possesso de Criminali, vol. 29, f. 199 HAD. Gundulić je u tužbi, po običaju, tražio od suda da zaprijeti barabantima.

⁶⁷ Ovaj dječji grob u crkvi sv. Roka spominje i *D. Fabris* u svojim elegijama *Trpanjski stari zvuci*, Zagreb 1938, 16.

skladu s prastarim običajima. Međutim, što se tiče maslina oko crkve sv. Roka, smatraju da su one otrag 40 godina bile posađene na groblju⁶⁸ oko crkve s pristankom vlasnika. Navode da nikada te masline nisu bile procjenjivane, nikad njihov prinos nije davan, već je čitavu korist od njih uvijek uživala crkva kao beneficij, iz čega mogu prejudicirati pravo i posjed crkve, jer su po običaju ulje ostavljali za crkvu.

Krivični suci Bunić i Pucić, 20. siječnja 1742, ovjerili su tu njihovu izjavu nakon što su Ante Andričić Marković i Miho Keko, oba iz Trpnja, zakletvom posvjedočili da je nju svojeručno napisao don Ante Simonetti.⁶⁹

Prema marginalnim bilješkama vidi se da je u ovom predmetu, 24. siječnja 1742, saslušan Ivan Jerić, a o tome su se izjašnjavali i čuvari pravde. Kancelar Vid Skapić bavio se tim predmetom još 18. I. 1743, a konačan ishod nije nam poznat.

Zaključak

Spisi parnica iz 1741. godine unose nam više svjetla u saznanja o oblicima zavisnosti seljaka na Pelješcu od vlasnika zemlje, o njihovim naturalnim i novčanim obvezama i pomažu nam u određivanju odnosa između normativnog i stvarnog u praksi Dubrovačke Republike. Ono što nam otkriva jedna interesantna parnica, nije cjelina slike, ali nam pomaže da do potpunije slike dođemo. Tužba koju su Trpanjci podnijeli protiv Šiška Gundulića nije nam sačuvana, ali je iz presude izrađene u obliku pravilnika možemo rekonstruirati. Očito je da se Gundulić nije držao ustaljenih običaja Pelješca kad se radi o nasljeđivanju stanarskog prava među kmetskim obiteljima. Njegova samovolja ogleдалa se i u zahtjevima da kad god zaželi naredi ribarima da za njega love ribu, koju uzima besplatno. Ribarskim brodovima posluživao se kao da su njegovi. Iz člana 4. i 5. pravilnika saznajemo obveze kmetova ribara spram njihovu zemaljskom gospodaru. Da bismo sliku upotpunili, tim obvezama moramo dodati desetinu, prastari oblik poreza crkvi,⁷⁰ koji su Trpanjci plaćali samostanu redovnica sv. Klare u Dubrovniku. Tu je zatim taksa na barke zvana »škarmadura«, jer se plaćala po broju palaca (škarama) za vesla.⁷¹ Ribari Trpnja dužni su »uobičajeni ručak« sto srdela kapetanu Janjine, zamijenjen sa dva cekina po brušketu (izbor položaja za ribolov). A ako su srdele ulovljene u Trpnju, a prodavane u Orebiću, onda je taj »ručak« pripadao kapetanu Janjine i kapetanu Orebića (Trstenice), tj. predstavniku vlasti na čijem je području riba ulovljena i onom na čijem je području prodavana.⁷² Ribari su svojim barkama morali, utvrđenim redom, prevoziti sol iz Stona u Neretvu, prevoziti vapno, pijesak i kamen za javne radove u Dubrovniku.

U 18. stoljeću pošta iz Dubrovnika za Rijeku išla je kopnenim putem do Trpnja, a zatim ribarskom barkom do Rijeke. Raspored baraka

⁶⁸ Don Ante Simonetti insistire na »Cemeteriu« računajući da je crkvama ostavljen određeni prostor uokolo da bi služio za groblje, a i ostale funkcije.

⁶⁹ Div. e possesso de Criminali, vol. 29, prilog uz f. 199. HAD.

⁷⁰ Neki je temelje na buli pape Aleksandra III (1159-1181), za oprost što je dozvolio da ribari mogu loviti nedjeljom i blagdanima. R. Erco, O ribolovu na istočnom Jadranu. Zagreb 1973, 99; Dubrovački nadbiskup je pravo na desetinu prenio na samostan sv. Klare.

⁷¹ Lib. Con. Rog. vol. 141, 13. VII 1707. HAD.

⁷² Ibidem.

utvrđivao se za nekoliko mjeseci unaprijed, a put do Rijeke i natrag trajao je petnaestak dana.⁷³

Gundulić je sprečavao slobodnu trgovinu svojih kmetova vjerojatno da ne bi, baveći se trgovinom, zanemarili obradu njegove zemlje, a i zbog toga da bi im potrebnu robu on nabavljao plaćajući im inače niske naknade za dnevnice u njegovoj službi i za uobičajene pomoći pri krčenju novih nasada loze umjesto u novcu u robi.

U članu 10. pravilnika kojim se regulira kmetska služba posebno je interesantna mogućnost otkupa službe, tj. njezina zamjena plaćanjem. Ovdje bismo napomenuli da se kmetskom službom posebno bavilo Vijeće umoljenih 21. travnja 1662. »U javnosti je procurila vijest da se službe, koje prema starom običaju gospodari zahtijevaju od svojih seljaka, zloupotrebljavaju. Pravo na te službe ustupa se i prodaje pod raznim oblicima, bojama i naslovima, a čime se šteti vlastitoj savjesti, dužnoj brizi i milosrđu, a otežava situacija siromašnih podanika.«⁷⁴ Čuvarima pravde naloženo je da ispituju i prouče ovaj problem i da idućeg četvrtka iznesu prijedlog. Na prijedlog čuvara pravde, 27. travnja 1662, Vijeće umoljenih je odredilo »da vlasnik ne može ni u kakvom slučaju, nikada, ni pod kakvom izlikom ili smalicom zahtijevati od seljana i kmetova da službu pretvore u bilo kakvu vrijednost ili plaćanja, a ne smiju je niti prodati niti ustupiti bilo kome drugome, pa ni visokoj vlasti ili državi, te ni pod kakvim drugim naslovom primiti ili zahtijevati nešto drugo umjesto te službe. Ako drugačije postupi, vlasnik će platiti kaznu od 200 perpera u gotovini. Da bi u ovome spriječili bilo čije zloupotrebe, niti knez, niti sud, niti ured ne mogu dati bilo kakav izvršni nalog na aptaj⁷⁵ ili potraživanja gospodara od njihovih seljaka, ako se prije toga ti gospodari ne zakunu da u tim aptajima ili potraživanjima nisu uključene niti se radi o osobnim službama.«⁷⁶

Iz naše presude vidimo da ovo isto Vijeće umoljenih 79 godina poslije dopušta i legalizira otkupljivanje od službe, utvrđujući da služba traje dva mjeseca, a ekvivalent tome je iznos od tri dukata.

Kad su 4. srpnja 1765. obitelji Trpnja ugovorile s Gundulićem da će za sve kmetske obaveze (za službu i pravo na sječu drva) plaćati, određen je iznos od 3 dukata i 12 grošeta po obitelji.

»Da gospodar nad tim i tim seljakom niti ima, niti se razumije da ima više ikakve jurisdikcije«,⁷⁷ kaže se u jednom dubrovačkom zakonu. No uza sve to, egzistirao je tzv. porob u formuli »teneri de credentia« (držati vjerodajnicu) — povjerenje gospodaru u postupku prema nepo-

⁷³ S. Vekarić, O organizaciji poštanske službe Dubrovačke Republike koncem 18. st. *Filatelija*, Zagreb, 1955, br. 1, str. 8.

⁷⁴ Cons. rog. 110 f. 269 HAD. Prema jednoj odluci Senata, koja se odnosila na Konavle, 7. XI 1713. trajanje službe limitirano je na 75 dana. (A. Ivelio, *Saggio d' uno studio storico-critico sulla colonia e sul contadinaggio nel territorio di Ragusa, Dubrovnik 1873, 69*). Zakonom od 30. V 1800. služba je limitirana na 90 dana što je znak da je zahtijevano i više od toga. (P. Glunčić, *Iz prošlosti grada Stona XIV-XIX vijeka*. SANU, Beograd, 1961, 76).

⁷⁵ Aptaj ili aptagi, institut dubrovačkog prava koji je služio zaštiti zajmodavca. Dužnik, na zahtjev zajmodavca, pozvan pred kneza priznaje kakvu svoju obvezu, te se to, u svečanom obliku apstraktnog, ugovornog, obligatornog odnosa upisuje u posebnu notarsku knjigu da pruži apsolutan dokaz istinitosti sadržaja. Zadužnica glasi na određeni iznos novca, bez oznake kauze pravnog posla, a uz nju je vezan poseban postupak. Vrlo slično današnjoj mjenici. Vidi: *I. Puhan*, »Aptagi« dubrovačkog prava. *Istorisko pravni zbornik Pravnog fakulteta Sarajevo*, god. II, sv. 3-4, 1950, str. 200-213.

⁷⁶ Cons. rog. 111, f. 1-2. HAD

⁷⁷ Liber croceus, c. 227.

slušnom i neurednom seljaku, pa je često gospodar sebi dopustio i takve postupke nad kmetom koje su zakoniti organi Republike smatrali zloupotrebom.

Tužbom su Trpanjci uspjeli zaštititi svoje stanove od samovolje vlasnika kuća u kojima su stanovali. U ribarske obveze uveden je određen red, a oslobođeni su svih obveza u vrijeme ljetnog ribolova, kada su im upravo Gundulićeva zanovijetanja najteže padala. Trpanjci su odranije pokazivali interes za trgovinu, budući da su svojim ribarskim leutima posjećivali talijanske obale, prevozili tamo slanu ribu, a vraćali se s teretom razne manufakturne robe namijenjene trgovini.⁷⁸ Tom presudom uspjelo im je otkloniti smetnje koje im je zemaljski gospodar činio u trgovanju.

Uspjeli su također da je Gundulić dužan sve njihove obveze koje plaćaju u vinu utanačiti pismenim ugovorom.

Jasnim i preciznim pravorijekom u vezi sa službom tužitelji su uspjeli da se zaštite od budućih zloupotreba, a tuženi je, pred drugostepenim organom uspio da otkupnu cijenu službe od 90 groša, koliko je procijenio prvostepeni organ, povisi na 3 dukata.

Porob je tužiteljima najteže padao. I tu su se uspjeli zaštititi od samovolje Gundulića i ako je njihov zahtjev išao za još većom zaštitom.

Pravilnik kojim je ovaj spor razriješen temeljen je na običajnom pravu poluotoka Pelješca. Judikatura je također bila izvor prava što su članovi Vijeća umoljenih imali na umu donoseći konačnu odluku u parnici Gundulića i Trpanjaca.

Veličina Dubrovnika jest u tome da su nosioci vlasti uvijek uspijevali održavati ravnotežu, usklađivati interese države i njezinih podanika. Kako su to radili, vidimo i na primjeru ove parnice iz 1741. godine.

⁷⁸ Odlukom Senata od 19. VI 1674. slana riba namijenjena izvozu može se krcati, osim u Dubrovniku, jedino još u Trpnju. K. Vojnović, Carinski sustav Dubrovačke Republike, Rad JAZU, Zagreb, 1896, str. 126.

RIASSUNTO

I RAPPORTI COLONICI SULLA PENISOLA DI PELJEŠAC (SABIONCELLO) ALLA LUCE DI UN PROCESSO DAL 1741.

Nell'introduzione si parla degli rapporti agrari a Dubrovnik e come si regolavano gli stessi, poi dei rapporti terrieri e proprietari nelle colonie di Trpanj (1344—1856) e finalmente e descritto il procedimento e la soluzione finale in questo contrasto.

E' stato eletto un Consiglio di tree senatori i quali, dopo il procedimento fatto, hanno risolto le questioni disputabili creando un regolamento speciale di 11 articoli. Come un organo di seconda istanza il Consiglio discuteva di questo regolamento. Il regolamento stabiliva i rapporti dell'abitazione, in particolare l'eredità del diritto di abitare nelle case colonistiche in possesso dell'accusato. I pescatori sono stati obbligati di fornire la pesce a Gundulić il quale doveva pagare la stessa secondo i prezzi locali. E' stato proibito all'accusato di disturbare i servi nel loro commercio mentre il loro servizio è stato limitato in due mesi soli con una possibilità di ricuperarsi pagando una certa somma.

Per completare meglio l'immagine di questi rapporti si parla ancora di due processi da quel tempo fra le stesse parti.